

**УКРАЇНСЬКИЙ ЛЕГАЛЬНИЙ ЧАСОПИС ПЕРІОДУ НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ
«ТИЖНЕВИК БАРСЬКОЇ ОКРУГИ»**

У статті розповідається про діяльність, характер і зміст публікацій легальної газети часів німецької окупації «Тижневик Барської округи», а також про його відповідального редактора О.Я. Колодченка.

Ключові слова: «Тижневик Барської округи», преса, редактор, О.Я. Колодченко.

В усі часи преса була виразником інтересів і настроїв суспільства, гостро реагуючи на злободенні виклики сучасності. На думку київського вченого, доктора філологічних наук В.Іванова, засоби масової комунікації (і, насамперед, преса), окрім того, що вони є посередниками в суспільстві, водночас є «частиною тієї реальності, в якій ми живемо, але ЗМК вимагають серйозного ставлення тому, що вони можуть звернути увагу людей на будь-яку проблему» [3, с.407].

Сказане однаковою мірою стосується і проблеми функціонування української легальної преси в м. Бар часів німецької окупації. На жаль, ця проблема поки що не висвітлена належним чином у вітчизняній історіографії. Більше того, навіть у місцевій краєзнавчій літературі немає достовірних даних про склад і зміст видань, що виходили в цей період. Так, дослідник О.Мамай у своїй роботі про Барщину часів Другої світової війни згадує про газету «Барський вісник» (лютий 1943 р.) [5, с.343]. Окрім цього, авторам даного дослідження вдалося розшукати відомості про газету «Тижневик Барської округи», а також про її відповідального редактора О.Я.Колодченка.

Деяке уявлення про характер і зміст цього часопису можна скласти за примірником (№11 за 12 березня 1944 р.), що зберігається в бібліотеці Державного архіву Вінницької області. Із вихідних даних газети можна дізнатися, що вона входила до структури товариства «Преса України», а її керівний центр знаходився у Львові. Керівником видавництва, якому підпорядковувався колектив газети, був співробітник гебітскомісаріату О. Лісс [6], а відповідальним редактором газети з 15 травня 1942 р. до 15 березня 1944 р. – Олександр Якович Колодченко [1, арк.12]. Розміщувалася редакція в м. Бар на площі Богдана Хмельницького, №5, а її наклад друкувався у міській друкарні [6].

Безумовно, тематика й характер газети визначалися її безпосередніми власниками та замовниками, – представниками німецької окупаційної адміністрації. Звідси і загальна спрямованість багатьох публікацій у газеті. Про це, зокрема, говорив на допиті в 1944 р. відповідальний редактор «Тижневика Барської округи» О.Я. Колодченко. «Первая и вторая страница газеты, - зазначав він, – мною, согласно указания издателя немецкой газеты Лисс, заполнялась сообщениями из главной квартиры «фюрера» о военных действиях на всех фронтах войны, а также отдельными статьями и заметками о военных действиях.

Третья и четвертая страница газеты заполнялась статьями и заметками о жизни в тылу Германии и на оккупированной территории, а также отдельными статьями и заметками о работе в сельском хозяйстве, в промышленности и на транспорте. Кроме того, помещались статьи фашистского характера о международном положении. Вот это была такая тематика выпускаемой мною фашистской газеты» [1, арк.16 зв].

У справедливості сказаного переконуємося, знайомлячись зі змістом матеріалів у вищезгаданому номері «Тижневика Барської округи». Так, у передовій статті «Тактичне мовчання» розглядається реакція німецького вищого командування на плани західних союзників щодо відкриття Другого фронту в Європі. У традиційній рубриці «Головна квартира фюрера» повідомлялося про важкі оборонні бої вермахту в районі Кривого Рогу, Звенигородки та Шепетівки, на північ від Пскова та біля Нарви тощо. Також повідомлялося про наліт союзницької авіації на Берлін, внаслідок якого союзники втратили 140 літаків, а також про бої в Атлантичному та Індійському океанах (станом на 7 березня 1944 р. німецькими підводними човнами було затоплено 12 кораблів).

На 2-й сторінці газети повідомлялося про нагородження фюрером командирів військових частин, яким вдалося вирватися з оточення в районі Черкас, а також про сміливу втечу з американського полону в Південній Італії парашутиста Ганса Шретера.

З міжнародних новин містилися короткі повідомлення про приховування британською цензурою справжніх наслідків німецьких авіаційних нальотів на Лондон, про обговорення політичних проблем Франції урядом Лавалю, про смерть дружини індійського провідника Ганді тощо.

Окрім вищенаведених матеріалів, у газеті також відводилося чимало місця і для статей на місцеву тематику. Скажімо, у статті «Весняний обробіток землі перед порогом» невідомий автор закликає селян «віддати свої сили на успішне проведення весняних робіт». Зрозуміло, що в цьому заклику йшлося насамперед не про інтереси селянства (хоча йому й залишалася надлишкова частина від зданої продукції), а про забезпечення потреб німецького фронту. Цій же меті слугувало й оголошення міської управи про набір добровольців на роботу в Німеччину. Оформлення бажаючих відбувалося з 10 березня 1944 р. в приміщенні школи №17. Також у вищезгаданому номері газети зустрічаємо й досить цікаву та актуальну, як для сьогодення, постанову Барської міської управи від 1 березня 1944 р. про створення по м. Бар інституту уповноважених міської управи і виконавців. Окрім сприяння німецьким організаціям у проваджуваних ними заходах, контролі за своєчасною явкою на працю робочої сили, а також за здачею населенням м'яса, молока, інших продуктів та грошових податків, ця інституція займалася і цілком корисними для міста справами. Наприклад, до обов'язків уповноважених і виконавців, котрі вважалися службовцями міської управи й отримували за це відповідну зарплату, входили такі завдання: «зразкове утримання населенням міста в чистоті і в порядку тротуарів, вулиць, площ, дворів, убиралень, ящиків на сміття, огорож, площадок і ділянок перед установами та підприємствами»; «влаштування на квартири осіб, що прибувають на тимчасове проживання до м. Бар» [6].

Дільниці, за які відповідали уповноважені, складалися з таких вулиць (досить цікаво порівняти їх із сучасними назвами і простежити таким чином розвиток національного самоусвідомлення): 1-ша дільниця – вулиці П.Могили, Коцюбинського, Мирного, Садовського, Лисенка, Єфремова, Грушевського; 2-га дільниця – вулиці Мазепи, Тобілевича, пл. Хмельницького, Леонтовича, Кропивницького, Заньковецької, Котляревського, Богуна, Коновальця, Лесі Українки, Тесленка; 3-тя дільниця – вулиці Петлюри, 16 липня, Дорошенка, Польова, Театральна; 4-та дільниця – вулиці Шевченка, Володимира Великого, Вересая, Нансена, Сагайдачного, Франка, Виговського, Нечая, Сковороди, Костомарова; 4-та дільниця – вулиці Кривоноса, Кам'янецька, Залізняка, Гонти, Руданського [6].

Досить частим дописувачем до «Тижневика Барської округи» був міський бургомістр Олександр Кузнецов. Так, у вже згаданому номері газети, був поміщений його художньо-документальний нарис «З обіймів смерті». Із цього нарису ми, зокрема, дізнаємося, що «фабрики смерті», на кшталт вінницької, існували і в багатьох інших населених пунктах нашого краю. Так, автор подає спогади однієї літньої жінки із невідомого містечка про жахіття, які їй довелося пережити після тимчасового більшовицького «визволення». «В місто вступили більшовики,- так розпочинає розповідь про свої поневіряння одна з багатьох подільських страдниць. У перший же день видано наказ про явку в особий відділ всіх, хто працював у німців, і уже до вечора поширились по місту слухи, що більшовики розстріляли біля сотні чоловік. А вночі почалися поголовні арешти. Мене заарештували також. Нас кинули в тісну, сиру камеру і двоє суток не давали ні їсти, ні пити.

На третій день із камер стали викликати по списках.

Мене допитував якийсь лейтенант, він був п'яний, вів себе грубо, взиваючи мене вуличними словами.

Нарешті він розірвав на мені плаття, згвалтувавши мене і досить насміявшись наді мною, приказав кинути мене у в'язницю.

Я просиділа тут коло місяця, кожний день чекаючи смерті « [4].

Порятунок багатьом в'язням приніс несподіваний німецький контрнаступ. «За кілька хвилин, – продовжує свою розповідь вищезгадана жінка, – в'язні вибігли на подвір'я, і знову в багатьох із нас пішов мороз поза шкірою. Тяжко описати ту картину, що з'явилась перед нашими очима. Все подвір'я було залите кров'ю, скрізь валялись трупи забитих, а з різних кінців подвір'я доносився стогін конаючих людей. Біля величезної ями стовпилися німці і недавні в'язні, що лишилися живими. Із ями теж чулося розпачливе страшне хрипіння. Ось німці витягли одну людину. Це була дівчина... Її сукня була розірвана, шкіра на оголених грудях і животі роз'їдена вапном, а очі помутніли і вийшли з орбіт. Вона була ще жива.

Почорнілі груди ще здіймалися, а з уст виходив ледве вловимий стогін.

Потім витягли ще кілька чоловік, але врятувати нікого не пощастило.

Ця гігантська яма стала могилою сотень людей» [4].

Окрім Олександра Кузнецова, який почав дописувати в газету з січня 1944 р., писали статті про розкопки масових поховань жертв московсько- більшовицького терору (насамперед у Вінниці) й інші громадські кореспонденти. Серед останніх потрібно назвати прізвища колишнього директора Барської агрошколи Северина Михайловича Поліщука, голови Новоушицької районної управи, глави Барської католицької релігійної громади Прухницького (літо 1943 р.). Також досить часто друкувалися в газеті колишній бургомістр м.Бар Максимчук (влітку 1943 р. надрукував листи своїх дочок з Німеччини), мешканець с. Верхівка Кулик (писав вірші «антирадянського змісту»), головний лікар гебітскомісаріату Вікентій Павлович Малий (влітку 1942 р. написав статтю про відновлення мережі лікарень та амбулаторій), старший агроном Остап Іванович Бондаренко (писав статті про хід весняного посіву 1942 року та про стан сільського господарства), секретар районної управи Чепурнюк (влітку 1942 р. написав рецензію на поставлену драмгуртком п'єсу), директор Барського цукрового заводу Левкович (в 1942 р. помістив у газеті звіт про відновлення цукрового заводу), голова районної управи Володимир Андрійович Колівеприк (друкувався влітку 1943 р.) [1, арк. 15-16 зв.].

Варто також зупинитись і на постаті відповідального редактора газети Олександра Яковича Колодченка. Народився він 1910 року в с. Солоне (сьогодні Солонянського району Дніпропетровської області). Мав братів Василя, 1901 р. н., Миколу, 1906 р.н., Федора, 1908 р.н., Юрія, 1915 р.н., Анатолія, 1918 р.н., та сестер Марію, 1904 р.н., Валентину, 1912 р.н. та Лідію, 1917 р.н. Сім'я складалася з дружини Аліни Іванівни Желіховської, 1921 р.н. (уродженка м.Бар), та сина Василя, 1944 р.н. [1, арк. 6-6 зв.]. Відомо також, що О. Колодченко мав вищу педагогічну освіту, працював до війни учителем української та російської мови і літератури в Барській середній школі № 2. В період окупації краю з 15 липня по 1 вересня 1941 р. працював секретарем бургомістра м. Бар, у вересні-грудні 1941 р. викладав українську мову і літературу в середній школі, а з 1 січня по 15 травня 1942 р. був секретарем райспоживспілки. З 15 травня 1942 р. до 15 березня 1944 р. працював відповідальним редактором «Тижневика Барської округи» [1, арк.12]. На останню посаду був призначений місцевим гебітскомісаром Штеффеном [1, арк.15].

Як зазначав згодом на допиті О. Колодченко, свою працю в газеті за часів німецької окупації він не вважав антирадянською діяльністю, оскільки не писав відповідних статей такого змісту, а відповідав лише за технічне оформлення і коректування газети [1, арк. 12 зв.]. Більше того, О.Колодченко заявляв про свої зв'язки з підпільною антифашистською групою (О.С. Колос, П.І. Зозуляк, І.А. Жежеря та ін.). Цю групу він неодноразово постачав папером, верстками, гранками та іншим обладнанням. Однак шрифту не передав, заявивши, що встигне це зробити, «час потерпить» (згодом, під час слідства, колишні підпільники пригадали йому цю провину) [1, арк. 14-14 зв.].

Цінними для дослідників є також свідчення, дані О.Колодченком стосовно націоналістичного руху в м. Бар. «О националистическом движении в Барском районе, - говорил, він, – мне известно следующее. Помню, в августе месяце 1941 года в гор. Бар прибыла группа буковинцев, около 700 человек, именовавших себя националистами мельниковского направления. По прибытию в Бар они при помощи главы Барской управы Коливеприка и коменданта полиции Андрусева организовали митинг, на котором выступали с речью, призывали трудящихся к борьбе против Советской власти и тесного сотрудничества с немецко-фашистскими оккупантами. Кроме выступлений прибывших делегатов, выступали от местного населения глава Барской райуправы Коливеприк, после митинга он организовал концерт. Через 2 дня эта группа буковинцев выехала из города Бар в направлении города Винницы, а часть небольшая осталась в городе Бар. Оставшиеся в Баре главным образом пошли на службу в полицию, а одна из видных националисток по фамилии Мак [Антоніна Юріївна Мак, – від авт.] работала в школе учительницей преподавала немецкий язык и закон божий, а затем со школы пошла на работу в жандармерию в должности переводчицы, где и работала до прихода Красной армии.

Оставшаяся часть националистов – буковинцев недолгое время служила в полиции и других учреждениях, были уволены и выбыли из Барского р-на» [1, арк. 17-18].

Зрештою, за свої небезпечні знайомства та за працю в газеті, яка виходила за німецького окупаційного режиму, Олександр Колодченко відчув на собі всю суворість радянського правосуддя. Заарештований 20 квітня 1944 р. за статтею 54-1 «а» КК УРСР, колишній педагог і

.....
журналіст вироком Військового Трибуналу Військ НКВС Вінницької області від 5 вересня 1944 р. був засуджений до розстрілу з конфіскацією всього особистого майна [1, арк.1,43-44 зв.]. Все ж Олександр Якович не змірився з таким суворим і несправедливим присудом і направив клопотання про перегляд цього рішення до Президії Верховної Ради СРСР, яка на своєму засіданні 22 листопада 1944 р. замінила О.Я. Колодченку розстріл на 20 років каторжних робіт. Покарання О. Колодченко відбував у Норільській Красноярського краю, звідки був звільнений 3 жовтня 1955 р. на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 17 вересня того ж року. Після звільнення виїхав до себе на батьківщину [1, арк.63 зв.]. Реабілітований О.Я.Колодченко був 30 січня 1991р. висновком Прокурора Вінницької області, тобто вже після проголошення України незалежною державою [1, арк.64].

Не менш трагічною була і доля Северина Михайловича Поліщука, 1898 року народження, педагога за фахом, уродженця с. Пилипи-Українські Чуднівського району Житомирської області. За часів німецької окупації з 19 липня до 25 серпня 1941 р. він працював завідувачим відділом постачання Барської районної управи, з 25 серпня 1941 р. до березня 1942 р. – директором середньої школи № 2, з березня 1942 р. до 1 липня 1943 р. – директором агрономічної школи, згодом, до березня 1944 р., – інспектором народної освіти [2, арк. 51 зв.]. В № 13 «Тижневика Барської округи» за 19 липня 1942 р. опублікував статтю під назвою «16 липня 1941 року – день нашого визволення», присвячену річниці перебування німців у м. Бар. Ще одна стаття С.Поліщука, яка називалася «Дійсне обличчя радянського гуманізму» («Тижневик Барської округи», 21 липня 1943 р.), була написана під особистим враженням від побаченого і почутого на розкопках могил жертв більшовицького терору у Вінниці [2, арк.12,44].

Власне, такого послужного списку вистачило, аби вироком Військового Трибуналу Військ НКВС Вінницької області від 5 листопада 1944 р. засудити С.М. Поліщука до 10 років виправно-трудових таборів з конфіскацією особистого майна та позбавленням прав на 5 років [2, арк.53-53 зв.]. Звільнений він був лише після відбуття терміну покарання, 1 квітня 1954 р., а реабілітований 12 лютого 1992 р. висновком Прокурора Вінницької області [2, арк.64-64 зв.].

Таким чином, із вищенаведеного матеріалу випливає, що в умовах окупаційного режиму, попри всі благородні наміри представників «четвертої влади», остання, в силу обставин, змушена була виступати речником пануючої влади. Не стали винятком у цьому плані й українські патріоти з «Тижневика Барської округи», які опинилися між лещатами двох наймогутніших на ту добу тоталітарних режимів. Звідси слідує прямий висновок, що лише в демократичному, правовому суспільстві, у власній державі можливі вільний розвиток та успішне функціонування вітчизняної журналістики.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Вінницької області (далі–ДАВО).-Ф.Р-60263.-Оп.4.-Спр.26457.
2. ДАВО.-Ф.Р-6023.-Оп.4.-Спр.26520.
3. Іванов В. Поняття про засоби масової комунікації: теоретичні та історичні аспекти// Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомл.сьомої Всеукр. наук.-теорет.конф.-Львів, 2002.- С.407-410.
4. Кузнецов.О. З обіймів смерті // Тижневик Барської округи.- 1944.-№11. – 12 березня.
5. Мамай О. Барщина в роки Другої світової війни. Герої Барщини // Бар. Барська земля – крізь призму століть/Матеріали I Міжнародної науково- практичної конференції.-Бар, 2008.- С.341-345.
6. Тижневик Барської округи.-1944.-№ 11.-12 березня.

К. В. Завальнюк, Т. В. Стецюк УКРАИНСКИЙ ЛЕГАЛЬНЫЙ ЧАСОПИС ПЕРИОДА НЕМЕЦКОЙ ОКУПАЦИИ «ЕЖЕНЕДЕЛЬНИК БАРСКОГО ОКРУГА»

В статье рассказывается о деятельности, характере и содержании легальной газеты времен немецкой оккупации «Тижневик Барської округи», а также о его ответственном редакторе А.Я. Колодченко.

Ключевые слова: «Тижневик Барської округи», пресса, редактор, А.Я. Колодченко.

K.V. Zavalniuk, T.V. Stetsyuk UKRAINIAN LEGAL CHASOPIS PERIOD NIMETSKOY occupation «Barskiy COUNTY WEEKLY»

The article is about activity, reference and contents publications conditions times germany occupation «The week Bar's district» and his responsible editor O.Y.Kolodchenko.

Keywords: «The week Bar's district», newspaper, editor, O.Y.Kolodchenko.